

ВИЗНАЧЕННЯ КОНКУРЕНТНИХ ПОЗИЦІЙ БАНКІВ ТА НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВИХ ПОСЕРЕДНИКІВ НА ФІНАНСОВОМУ РИНКУ УКРАЇНИ

Ключові слова: банк, небанківські фінансові посередники, фінансові посередники, фінансовий ринок, конкуренція, банківська конкуренція.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Для трансформації української економіки необхідними умовами виступають масштабні інвестиції, поява нових фінансових інструментів, впорядкування законодавства, побудова та удосконалення інституційної структури фінансового ринку. Створення умов для удосконалення діяльності вітчизняного фінансового ринку, що дасть змогу ефективно акумулювати заощадження населення та господарюючих суб'єктів, з подальшим професійним розподілом та перерозподілом їх в різні галузі економіки, передбачає підвищення ефективності функціонування фінансових посередників, що повинно означати поліпшення не лише діяльності банківської системи України, а й системи парабанківських інститутів.

Аналіз досліджень та публікацій. Особливостям функціонування, оцінці діяльності та перспективам розвитку фінансових інститутів присвячено багато праць вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема: М. Фрідмена, Дж. Герлі, Е. Шоу, Є. Жукова, В. Корнеєва, І. Лютого, М. Савлука, С. Зубика, В. Зимовця та ін. Однак недостатньо висвітленим залишається питання оцінки конкурентних позицій фінансових інститутів, переваг банків і небанківських фінансових посередників на фінансовому ринку України.

Метою даної статті є визначення та оцінка конкурентних позицій банків і небанківських фінансових посередників на фінансовому ринку.

Виклад основного матеріалу. Модель фінансового посередництва в нашій державі є банкоорієнтованою, що зумовлено внутрішніми процесами

перетворень в економіці. Внаслідок цього сформувалася система фінансових посередників, особливістю якої є перевага банків над небанківськими посередниками. Варто додати, що банківські установи домінують як за сумою сформованих активів, так і за кількістю та різноманітністю наданих фінансових послуг. Як видно з рис. 1, різниця між активами банків та небанківськими фінансовими інститутами вражаюча, і, звичайно, це впливає на їх можливість здійснювати свою діяльність.

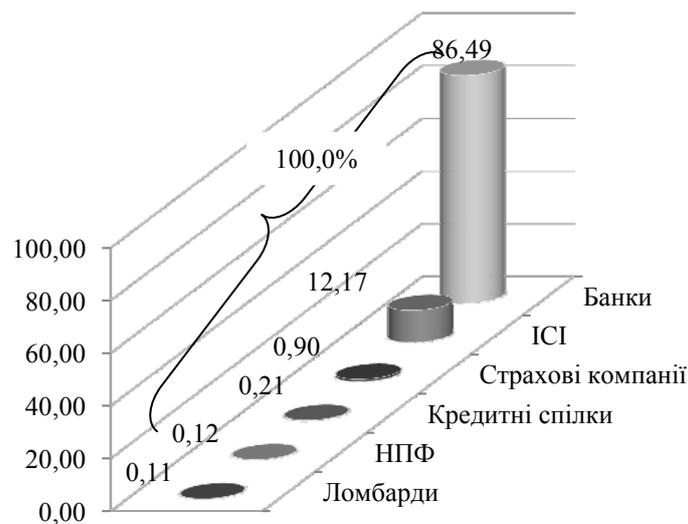

Рис. 1 Частка активів фінансових посередників у загальному обсязі активів фінансових посередників станом на 01.10.2012 р., % [1, 2]

Вітчизняні банки функціонально розвиваються як універсальні фінансові установи, відмовляючись від спрощеного розуміння банківського обслуговування своїх клієнтів, що передбачає лише розрахунково-касові, депозитні та кредитні операції, поступово розширюючи і диверсифікуючи власну діяльність. Попри це небанківські фінансові посередники мають багато спільного з банками, зокрема: функціонування у секторі опосередкованого фінансування; формуючи свої ресурси (пасиви), вони випускають, подібно до банків, боргові зобов'язання, які менш ліквідні, ніж зобов'язання банків, проте також можуть реалізовуватись на фінансовому ринку; розміщуючи свої ресурси в дохідні активи, вони купують боргові зобов'язання, створюючи так само як банки, власні вимоги до інших

суб'єктів економіки [3, с. 554]. Фінансові послуги банків співпадають з фінансовими послугами тих чи інших небанківських посередників. Зокрема, такі операції як залучення грошових коштів, кредитування, видача гарантій і порук характерні і для кредитних спілок. Також є певні види операцій, що характерні як для банків, так і для страхових компаній, недержавних пенсійних фондів та інших фінансових установ. На основі нормативних документів, що регулюють діяльність різних фінансових посередників, нами складена порівняльна характеристика фінансових послуг банків і небанківських фінансових інститутів (табл. 1).

Таблиця 1

Порівняльна характеристика фінансових послуг банків і небанківських фінансових інститутів України (складено автором з використанням літературних джерел [4; 5; 6, с. 183; 7; 8; 9; 10])

Послуги фінансових установ	Банки	Страхові компанії non-life	Страхові компанії-life	Недержавні пенсійні фонди	Кредитні спілки	ІСІ	Ломбарди	Лізингові компанії	Факторингові компанії	Компанії з управління активами
Залучення грошових коштів на депозитні рахунки	+	-	+	+	+	+	-	-	-	-
Кредитування	фіз. осіб	+	-	+	-	+	-	+	-	-
	юр. осіб	+	-	-	-	-	-	-	+	+
Інвестиційна діяльність	+	+	+	+	+	+	-	-	-	-
Розрахунково-касове обслуговування юридичних та фізичних осіб	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Купівля і продаж цінних паперів	+	-	-	-	-	+	-	-	-	-
Купівля і продаж банківських металів, дорогоцінних каменів та металів	+	-	-	-	-	-	+	-	-	-
Видача гарантій, поручительств	+	-	-	-	+	-	-	-	+	-

Страхові послуги	-	+	+	-	-	-	-	-	-	-
Управління активами (інвестиційний консалтинг)	+	+	+	-	+	+	-	-	-	+

У процесі господарської діяльності фінансові посередники вступають у взаємовідносини з клієнтами. Від того, наскільки той чи інший фінансовий посередник конкурентоспроможний, залежатиме якість співпраці з клієнтами. З позиції вітчизняного науковця В. В. Корнеєва, який займається вивченням діяльності фінансових посередників, «конкуренцію на ринку фінансових послуг доцільно розглядати в трьох площинах відповідно до видів фінансових посередників: а) між банками; б) між банками та небанківськими установами; в) між різними видами небанківських установ» [6, с. 127].

Слід зауважити, що Антимонопольний комітет врахував зауваження фахівців Асоціації «Український Кредитно-Банківський Союз» щодо включення в проект Загальнодержавної програми розвитку конкуренції на 2013–2023 роки положення щодо розвитку конкурентних відносин на фінансовому ринку. Експерти вказаної асоціації наголошують, що фінансовий ринок України відіграє визначальну роль у забезпеченні посткризового розвитку економіки України. Саме фінансовий ринок є джерелом ресурсів для інвестицій у реальний сектор економіки [11].

Конкуренція між установами банку відбувається окремо між універсальними банками, між універсальними та спеціалізованими банками, а також між спеціалізованими банківськими установами. Варто додати, що до числа спеціалізованих банків в Україні до 2008 року можна було віднести ПАТ «Ощадбанк» – єдиний банк, який відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність» [4] має державну гарантію по вкладах населення, а частка коштів фізичних осіб у структурі зобов'язань складала більше, ніж 50 %. Проте на сьогодні найбільшу питому вагу у структурі

залучених та запозичених ресурсів ПАТ «Ощадбанк» займають кошти банків, що спричинено відтоком заощаджень населення з банківської системи України загалом внаслідок втрати довіри в кризовий період та універсалізації діяльності Ощадбанку.

Конкуренцію між банками можна розглядати також за сумою сформованих активів, тобто між великими, середніми та малими банками. Малі та середні банки конкурують з великими банками в окремих сегментах обслуговування клієнтів, наприклад, споживче, іпотечне кредитування, обслуговування окремих категорій населення. Конкуренція між банками та небанківськими посередниками відбувається на фінансовому ринку залежно від виду їхньої діяльності, а також залежно від сектора фінансового ринку, де вони функціонують. Звісно, що конкурують між собою і різні види небанківських установ, залежно від можливості надавати фінансові послуги одного типу. Основні класифікаційні ознаки конкуренції на ринку фінансових послуг зображено на рис. 2.

Конкуренція між банками та небанківськими посередниками відбувається на фінансовому ринку відповідно до виду їх діяльності, а також залежно від сектора фінансового ринку, де вони функціонують, між різними видами небанківських установ щодо можливості надавати фінансові послуги одного типу. До початку світової фінансової кризи 2008 року, в міру розвитку вітчизняного фінансового ринку відбувалась постійна диверсифікація інструментів і послуг під час задоволення економічних потреб його учасників. При цьому бізнесові інтереси різних фінансових посередників взаємно перетинались і обумовлювались [6, с. 133]. З початком світової фінансової кризи взаємодія між вітчизняними фінансовими посередниками призупинилась, натомість посилилась конкурентна боротьба за клієнтів на фінансовому ринку.

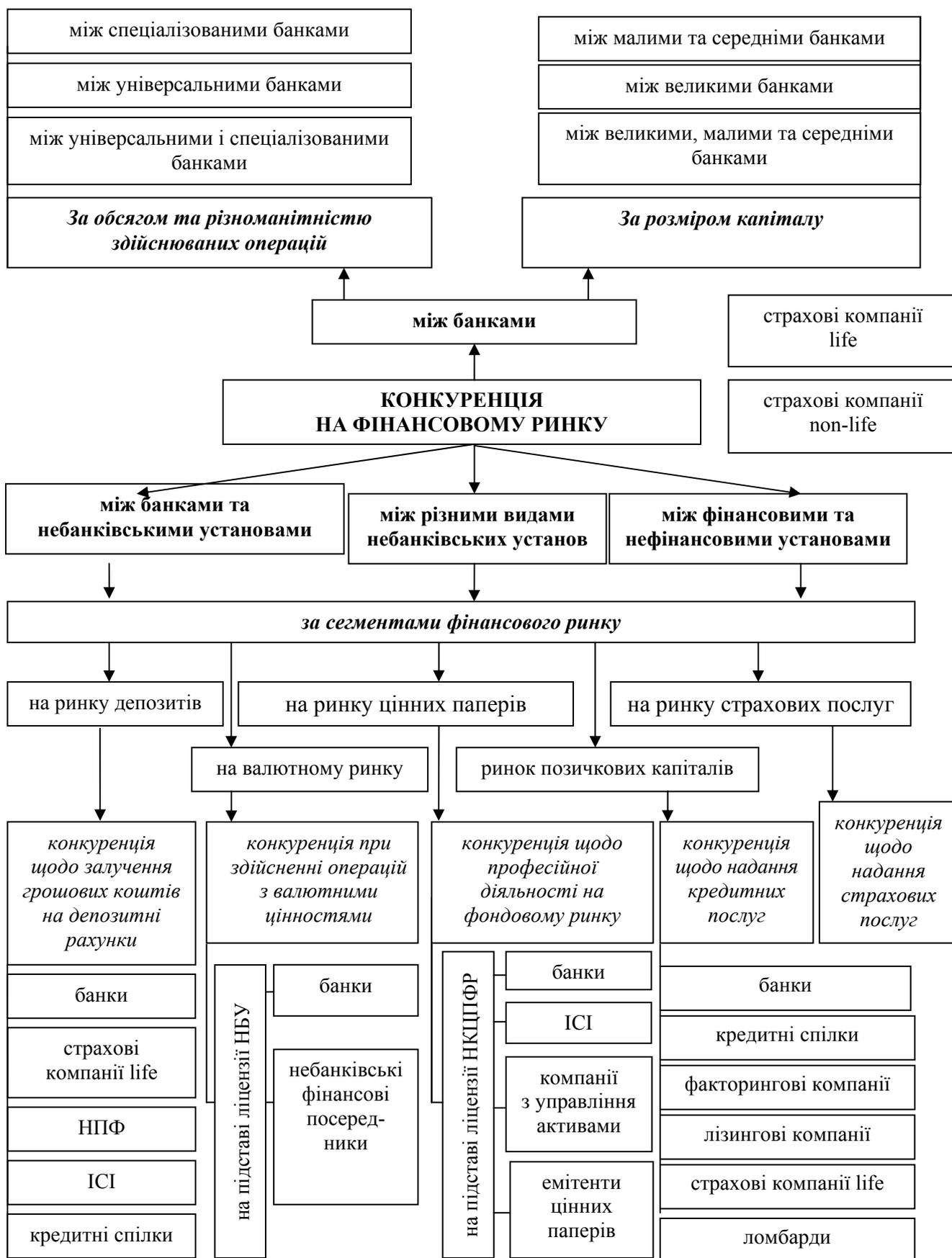

Рис. 2 Схематичне зображення конкуренції на ринку фінансових послуг (складено автором з використанням літературних джерел [12, с. 33])

Залучення ресурсів для комерційних банків є підґрунтям для їх функціонування і відіграє важливу роль у подальшій діяльності. На даний момент значна питома вага заощаджень населення знаходиться у вигляді готівки, тому банки та інші фінансові посередники повинні ефективно співпрацювати з клієнтами на даному напрямку, формувати раціональну депозитну політику, враховуючи чинники зовнішнього та внутрішнього впливу.

Конкуренція між різними фінансовими посередниками присутня на всіх сегментах вітчизняного фінансового ринку, особливо на ринку позик, де в конкурентну боротьбу вступають банки, кредитні спілки, ломбарди, лізингові, факторингові компанії та інші установи, які мають на меті задовольнити потреби ринку у додаткових фінансових ресурсах. На даному сегменті фінансового ринку, де акумулюється та перерозподіляється позиковий капітал на умовах платності, строковості, повернення та цільового використання, надання позик здійснюється у формі грошей, фінансових активів та майна.

Кредити мають можливість отримати всі суб'єкти господарювання незалежно від статусу, форми власності, галузі діяльності. Економічні одиниці, залучивши кошти у формі банківських кредитів, вирішують проблеми щодо поповнення обігових коштів, фінансують дебіторську заборгованість, покривають виробничі витрати, розширюють та диверсифікують господарську діяльність, покращують якісні показники основних фондів тощо. Лідером на ринку кредитів є банки, які мають у своєму розпорядженні порівняно значні суми фінансових ресурсів, проте парабанки мають своїх клієнтів і є конкурентами банків на ринку споживчих позик. Банківське кредитування та кредитування деяких фінансових посередників небанківського типу хоча і здійснюються за одними принципами, мають певні особливості. Конкурентні переваги банків, страхових компаній-life, кредитних спілок та ломбардів на ринку кредитів України зображені в табл. 3.

Конкурентні переваги банків, страхових компаній-life, кредитних спілок та ломбардів на ринку кредитів України [4; 7; 8]

Ознаки	Банки	Страхові компанії-life	Кредитні спілки	Ломбарди
Статус позичальника	Юридичні та фізичні особи	Страховальники-громадяни (всі кредити не повинні перевищувати 20 % страхових резервів)	Фізичні особи – члени кредитної спілки, а також фермерські господарства та приватні підприємства, власники яких є членами кредитної спілки	Фізичні особи
Валюта позики	Національна валюта, іноземна валюта (юридичні особи)	Національна валюта	Національна валюта	Національна валюта
Обсяг кредиту	Законодавчо відсутнє обмеження щодо обсягу внесених коштів на строкові депозитні рахунки банків	У межах викупної суми	Розмір кредиту, наданого одному члену кредитної спілки, не може перевищувати 20 % від капіталу кредитної спілки	Не повинен перевищувати суму оцінки предмета застави

Оцінюючи конкурентні позиції банків, страхових компаній-life, кредитних спілок та ломбардів за такими ознаками, як статус позичальника, валюта вкладу, обсяг кредиту, строк отримання кредиту, можна зробити висновок, що отримати кредити в банку має можливість будь-яка фізична особа, що має довідку про доходи та інші потрібні документи, а також, у певних випадках – поручителя. Щодо отримання позики у страхових компаніях-life та кредитних спілках, то дані фінансові посередники кредитують лише страховальників-громадян та членів кредитних спілок. У ломбарді ж фізичним особам можна отримати позику, маючи лише документ, що засвідчує особу та майно, що буде використане як застава. Щодо валюти кредитування, то донедавна банки мали можливість надавати споживчі позики як у національній, так і в іноземній валюті. Проте навесні

2012 року НБУ у ході боротьби з доларизацією економіки відповідним розпорядженням заборонив кредитувати населення в іноземній валюті. Найбільшу за обсягом позику споживачі фінансових послуг можуть отримати в банку, адже страхувальники-громадяни можуть отримати кредит у страхових компаніях-life лише у межах викупної суми, а розмір кредиту, наданого одному члену кредитної спілки, не може перевищувати 20 % від капіталу кредитної спілки.

Особливостями ломбардного кредитування є те, що позики надаються у готівковій формі лише під заставу майна (за винятком цінних паперів); під значні відсотки (середньозважена річна процентна ставка за фінансовими кредитами ломбардів за 2011 рік становила 214,5 % (за 2010 рік – 216,5 %) [2]. Дисконтні знижки оцінки вартості заставленого майна сягають 50 % його реальної величини. Процент за користування позикою встановлюється індивідуально для кожного випадку, але у межах 0,5–2,5 % в день, що залежить від терміну користування позикою [6, с. 110]. На практиці середній розмір позик, наданих ломбардами, складає близько 600 грн. Страхувальники-громадяни можуть залучити у страхових компаніях, що займаються страхуванням життя, разом не більше 20 % страхових резервів, станом на 01.10.2012 р. – це лише 4,7 млн. грн. в цілому по Україні [2]. Кредитні спілки надають позички зазвичай менші за банківські. Особливістю є й те, що кожна кредитна спілка провадить власну кредитну політику, закріплену у відповідному документі.

Банки мають велику кількість клієнтів за рахунок універсалізації своєї діяльності, мають значні, порівняно з парабанками, фінансові ресурси, розгалужені мережі філій та представництв. Фінансові посередники небанківського типу конкурують з банками в основному на ринку споживчого кредитування. Динаміка кредитів, наданих вітчизняними фінансовими посередниками станом на 01.01. 2007-01.10.2012 рр., зображена в табл. 2.

Таблиця 2

Динаміка кредитів, наданих вітчизняними фінансовими посередниками
станом на 01.01. 2007-01.10.2012 рр., млн. грн. [66; 67]

Станом на	Страхові компанії-life	Кредитні спілки	Ломбарди	Банки		Всього
				кредити, надані		
				юридичним особам	фізичним особам	
01.01.2007	0,2	2 597	1 141,8	269 294	77 755	350788
01.01.2008	0,4	4 512	1 955,2	485 368	153 633	645468,6
01.01.2009	0,6	5 572,8	2 126,7	792 244	268 857	1068801,1
01.01.2010	4,6	3 909,1	3 505,0	747 348	244 412	999178,7
01.01.2011	0,0	3 349,5	5 503,1	755 030	262 199	1026081,6
01.01.2012	0,0	2 237,4	7 325,1	825 320	290 348	1125230,5
01.10.2012	4,7	2581,9	6538,7	549882	136513	695520,3

З даних табл. 2 видно, що суми банківських кредитів набагато більші, ніж кредити, надані іншими фінансовими посередниками небанківського типу. Слід додати, що під час кризового періоду кредитування суб'єктів економічної діяльності та населення банками та кредитними спілками призупинилось, що дало можливість ломбардам збільшити обсяги надання фінансових кредитів. Також протягом 2009 р. частішими стали випадки отримання кредитів у страхових компаніях-life, хоча на сьогодні страховики, що займаються страхуванням життя, майже не надають такої послуги. У посткризовий період позитивна динаміка кредитування відновила (виняток складають лише кредитні спілки та страхові компанії-life), однак темп приросту в період кредитної експансії не досягнуто.

Досліджуючи роль банків на фінансовому ринку, варто також звернути увагу на те, що послугами банків, особливо кредитними і депозитними, користуються інші фінансові посередники.

Як зазначає вітчизняний науковець О. Й. Шевцова, банківська конкуренція проявляється у процесі суперництва між банками та іншими спеціалізованими небанківськими фінансово-кредитними установами, у ході

якого вони прагнуть забезпечити провідні позиції на окремих сегментах фінансового ринку, які у підсумку визначають загальну конкурентну позицію. Вчена зазначає, що з одного боку, конкуренція є фактором зростання нестабільності на фінансовому ринку. З іншого боку, управління конкурентною позицією банку є одним із напрямів підвищення його фінансової стійкості [13, с. 88].

Проведене дослідження доводить унікальність ролі банків на фінансовому ринку. Конкурентні позиції банків на всіх сегментах фінансового ринку в Україні є домінуючими, на що впливають порівняно з небанківськими фінансовими посередниками значні обсяги активів, універсалізація їх діяльності.

Література

1. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>
2. Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dfp.gov.ua>
3. Гроші та кредит : підручник. – [4-те вид., перероб. і доп.] / М. І. Савлук, А. М. Мороз, І. М. Лазепко та ін. ; за заг. ред. М. І. Савлука. – К. : КНЕУ, 2006. – 744.
4. Про банки і банківську діяльність : закон України від 7 грудня 2000 року № 2121-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2121-14/page5>
5. Про цінні папери та фондовий ринок : закон України від 23 лютого 2006 року № 3480-IV III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/3480-15/page3>.
6. Корнеєв В. В. Фінансові посередники як інститути розвитку : монографія / В. В. Корнеєв. – К. : Основа, 2007. – 192 с.

7. Про страхування : закон України № 85/96 від 7 березня 1996 року № 85/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/85/96-вр/page3>
8. Про кредитні спілки : закон України від 20 грудня 2001 року № 2908-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2908-14/page2>.
9. Про інститути спільного інвестування : закон України від 15 березня 2001 року № 2299-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2299-14/page3>.
10. Про недержавне пенсійне забезпечення : закон України від 9 липня 2003 року № 1057-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1057-15/page6>.
11. Офіційний сайт Асоціації «Український Кредитно-Банківський Союз» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kbs.org.ua/index.php?get=14&id=6205>.
12. Банковская конкуренция / Г. О. Самойлов, А. Г. Бачалов. – М. : Экзамен, 2002. – 256 с.
13. Шевцова О. Й. Конкурентна позиція банку як основа управління економічною безпекою, фінансовою стійкістю / О. Й. Шевцова, Г. В. Нор // Вісник Дніпропетровського університету. – (Серія «Економіка»). – 2012. – № 6 (1). – С. 88–94.

Резюме

У статті досліджено конкурентні позиції банків та небанківських фінансових посередників на фінансовому ринку, зокрема на ринку кредитів. Визначені основні тенденції діяльності фінансових посередників в сучасний період Зроблені відповідні висновки.

В статье исследованы конкурентные позиции банков и небанковских финансовых посредников на финансовом рынке, в частности на рынке

кредитов. Определены основные тенденции деятельности финансовых посредников в современный период Сделаны соответствующие выводы.

The article examines the competitive position of banks and non-bank financial intermediaries in the financial market, particularly in the credit market. The basic trends of financial intermediaries in the modern period made appropriate conclusions.

Дані про автора:

Гаркуша Юлія Олександрівна – кандидат економічних наук, викладач кафедри банківської справи Одеського національного економічного університету

контактний телефон(домашній, мобільний): (066)9933567

E-mail: garkyscha@meta.ua

Поштова адреса: 65026, Україна, м. Одеса, вул. Преображенська, 8.